

Kentsel Dönüşüm ve Kentte İnsan Hakları

SENEM ZEYBEKOĞLU SADRI

Kentteki bütün haklar talep edilmeli, bu haklar için mücadele edilmeli ve bu haklar korunmalıdır. Bu haklar, ancak “kent hakkı” elde edildiği zaman bütünüyle gerçekleşeceklerdir

PETER MARCUSE, 2010

Dünya üzerindeki pek çok büyük kent, gittikçe daha fazla bir biçimde neo-liberal ekonominin gereksinimleri doğrultusunda değişmektedir. Sermayenin yüksek teknolojili endüstriler, yeni istihdam biçimleri, yeni idari ve yönetsel kuruluşlar, uluslararası etkinlikler ve turizm olarak dünya çapında hareketlilik kazanmasıyla birlikte, bu hareketli sermayeyi kendilerine çekebilmek amacıyla, dünya kentleri bir rekabet ve yeniden yapılanma süreci içine girdiler. Kentler bir taraftan, servis sektörünün yüksek teknolojili iş gereksinimlerini karşılamak amacıyla altyapı yatırımlarına yoğunlaşırken, diğer taraftan bu sektörlerde çalışacak olan yöneticiler ve diğer yüksek ücretli çalışanların tüketim ihtiyaçlarına yönelik kentsel mekânlar üretme yarışındalar (Fainstein, 1990; Van Kepmen ve Marcuse, 1997). Dolayısıyla, kente ait pazarlanabilir bir imaj oluşturma çabası içindeki kent yönetimleri için, kent imajı, marka kent, kentin pazarlanması ve girişimci kent gibi kavramlar, kent yönetimi stratejilerinin oluşturulmasında etkili kavramlar olmaya başladılar (Harvey, 1989; Goodwin, 1993; Paddison, 1993; Evans, 2003). Son günlerde ismini çokça duyduğumuz kentsel dönüşüm de, kentler için yeni imaj üretmeyi ve kentlerin pazarlanmasını amaçlayan çeşitli ölçek ve içerikte kentsel müdahale biçimleri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu pazarlama mantığı içinde yürütülen kentsel dönüşüm sürecinde kentlerin tarihi mahalleleri, kültürleri, doğal alanları, kamusal mekânları birer

alım-satım nesnesine dönüşmüş durumda. Dönüşüm projeleri, kent merkezlerindeki tarihi mahallelerin restore edilmesi, eski endüstri yapılarının yeni fonksiyonlarla kullanıma açılması, “çöküntü” alanı ilan edilen bölgelerde lüks konut alanlarının inşa edilmesi gibi fiziki müdahaleler yanında, festivaller, bienaller, spor karşılaşmaları gibi ekonomik getirisi yüksek uluslararası mega-etkinliklerin düzenlenmesi ve bunlar için yeni yapılar yapılmasını da içeriyor (García, 2004). Bunlar, kent yönetimleri ve yatırımcılar tarafından, dünya standartlarında hizmet verecek bir kentte olması beklenen ileri teknoloji ile donatılmış, steril ve güvenli bir kent ortamının göstergeleri olarak değerlendiriliyor. Bu görünen, ya da görünmesi istenen manzara, sayıları gittikçe artan ve koşulları kötüleşen gecekondular ile yenileme ya da kentsel dönüşüm adı altında boşaltılan mahallelerden oluşan başka bir kenti arkasında gizlemektedir.

Dönüşüm projelerinin gerçekleşmesi esnasında, kamusal alanların özelleştirilmesi ve genel kullanıma kapatılması (Bilsel, 2006) ya da “çöküntü alanı” ilan edilmiş bölgelerde yaşayan insanların mülklerine kamulaştırma yoluyla el konulması ve bu insanların evlerinden çıkarılmaları gibi uygulamalara da sıkça rastlanıyor (Sakızlıoğlu, 2006). Kentin bir tarafı, üst düzey yöneticilerin, uluslararası standartta eğitim görmüş profesyonellerin ihtiyaçlarına cevap verecek nitelikte gelişirken (Behrman ve Rondinelli, 1992), kentin diğer tarafı, yeni ekonomik sistem tarafından gittikçe daha fazla dışlanan ve daha fazla marjinalleşen bir kesimi barındırmaktadır. Bu da iki ucu arasındaki eşitsizliğin gün geçtikçe arttığı polarize bir toplumun ve içinde yaşayan toplulukların bir araya gelme olanağının olmadığı parçalanmış bir kent mekânının oluşmasına neden olmaktadır.

Kent mekânındaki bu parçalanmışlık, kentin sunduğu ya da sunması gereken olanaklara ve kaynaklara erişim sorununu da beraberinde getirmektedir. Bir tarafta, kentin biçimlenmesinde söz sahibi olan ve kentin sunduğu tüm olanaklara neredeyse sınırsız bir şekilde erişen, ya da bu olanakları satın alma gücüne sahip bir üst gelir grubu; diğer tarafta ise kentin değişim ve dönüşümü hakkında söz sahibi olamayan ve bu dönüşümün bedelini evlerini terk ederek, işlerini, sosyal güvencelerini, toplumsal bağlarını kaybederek ve toplumdan dışlanarak ödemek zorunda bırakılan yoksullar.

KENT HAKKI VE KENTTE İNSAN HAKLARI

Mekânsal bölünme ve toplumsal kutuplaşma, bu erişim ve söz sahibi olma/olamama ötesinde bir insan hakları sorununu da beraberinde getirmektedir. Kentlerin yoksul mahallelerini vuran kentsel dönüşüm, zaten yoksul ve kırıl-

gan olan birey ve grupların daha da yoksul ve kırılğan hale gelmelerine yol açmaktadır. Dönüşüm projeleri nedeniyle evlerini terk etmeye zorlanan insanlar, en başta barınma olmak üzere, istihdam, eğitim, sağlıklı çevrede yaşama, politik karar verme süreçlerine katılım gibi en temel haklarından da mahrum bırakılmaktadırlar.

Sadece kentsel dönüşümün yol açtığı problemler değil, aynı zamanda kent mekânında her an karşımıza çıkan ve çeşitli ekonomik, sosyal ve mekânsal süreçler sonucunda yeniden üretilen eşitsizlik, dışlanmışlık, yoksulluk, sosyal adaletsizlik problemlerine karşı, ilk olarak Fransız sosyolog ve kent bilimci Henri Lefebvre'in 1968'de ortaya attığı kent hakkı (Kofman ve Lebas, 2000) kavramından yola çıkılarak oluşturulan bir dizi çalışma alternatif bir çözüm geliştirmeyi hedeflemektedirler.

Henri Lefebvre'in Kent Hakkı düşüncesini, günümüzdeki kentsel problemlerin çözümüne yönelik bir alternatif olarak geliştirmeyi amaçlayan bir dizi şart ve bildirme, bu kavramı kentsel politika düzeyinde yeniden yorumlayarak (Mayer, 2009), kent mekânının kullanımı ile kent yönetiminde bireysel hakları ve grup haklarını detaylı bir şekilde formüle etmişlerdir. Uluslararası, ulusal, bölgesel ve yerel ölçeklerde çeşitli platformlarda gerçekleşen fikir paylaşımları sonucunda varılan uzlaşmalarla elde edilen bu şartlar ve bildirgeler, kentlerde yaşayan ya da kentleri geçici süreler için kullanan tüm insanların bu haklara sahip olduklarını ifade etmekte, yerel yönetimlerin de bu hakları koruma, gerçekleştirme ve bunlara saygı duyma konusunda sorumlu olduklarının altını çizmektedirler. Bu şartlar ve bildirgelerde tanımlandığı haliyle kentsel haklar, ya da kentte insan hakları, evrensel düzeydeki insan haklarını belediye ve yerel yönetimler düzeyinde yeniden yapılandırmayı hedeflemektedirler (Koenig, 2006).

KENTTE İNSAN HAKLARI

Kentte insan hakları belgeleri, günümüz kentlerinde ortaya çıkan hak ihlallerinin önüne geçebilmek için saygı duyulması, yerine getirilmesi ve korunması gereken hakları içermektedirler. Bu nedenle de kentsel dönüşüm projeleri gibi kent sakinlerinin başta barınma hakkı olmak üzere, bir dizi haklarının ihlaline yol açabilen proje ve programların dikkate alınması gereken ölçütlere de işaret etmektedirler.

Kentte insan hakları şartları ve bildirgelerinin içerikleri ve bu hakların kentsel dönüşümle ilişkisini tartışabilmek amacıyla bu yazıda farklı ölçeklerde hazırlanmış altı farklı belgenin içeriği incelenecektir. Bunlar, uluslararası

olarak 2004 yılında yayınlanmış olan “Dünya Kent Hakkı Şartı” (UNESCO, UN-HABITAT, ISSC, 2005) bölgesel olarak 1992 yılında yayınlanmış olan “Avrupa Kent Hakları Deklarasyonu” (The European Declaration of Urban Rights), 1994 yılında yayınlanmış olan “Avrupa Kentte Kadınlar Şartı” (European Charter for Women in the City) ve 2000 yılında yayınlanmış olan “Avrupa Kentte İnsan Haklarını Koruma Şartı” (UNESCO, UN-HABITAT, ISSC, 2006a), ulusal olarak 2001 yılında yayınlanmış olan “Brezilya Kent Yasası” (The Statute of the City) ve yerel olarak 2006 yılında yayınlanmış olan “Montreal Haklar ve Sorumluluklar Şartı”dır (UNESCO, UN-HABITAT, ISSC, 2006b).

Bu şartlarda ortak olarak sıralanan haklar günümüzde kent ölçeğinde tanınması ve uygulamaya konulması talep edilen insan haklarını ortaya koymaktadırlar. Bu ortak hakları 14 başlıkta sıralamak mümkündür:

Eşitlik ve Ayrımcılığa Uğramama Hakkı

Kentte yaşayan insanlar arasında eşitliğin sağlanması için, Avrupa Kentte İnsan Haklarını Koruma Şartı, Avrupa Kent Hakları Deklarasyonu ve Dünya Kent Hakkı Şartı kentte yaşayanların renk, yaş, cinsiyet, cinsel yönelim, dil, din, politik düşünce, etnik, ulusal ya da sosyal köken ve gelir düzeyi farklılıkları nedeniyle ayrımcılığa uğramamaları gerektiğini savunmaktadırlar.

Kenti, “içinde yaşayanların tümüne ait kolektif bir mekân” olarak tanımlayan Avrupa Kentte İnsan Haklarını Koruma Şartı’na göre, kent hakları sadece belirli ülke vatandaşlarına değil, tüm kent sakinlerine tanınmış haklardır. Dünya Kent Hakkı Şartı kent sakinlerini “kalıcı ya da geçici olarak kentte ikamet eden tüm insanlar” olarak tanımlayarak, bu hakların kenti geçici olarak kullanan bireylere ya da gruplara da tanınması gerektiğini belirtmektedir.

Bu şartlar, eşitliğin sağlanması için özellikle kentte yaşayan kırılgan gruplara yönelik önlemler alınması ve olumlu eylem uygulanması gerektiğine değinmektedirler. Dünya Kent Hakkı Şartı kentte yaşayan kırılgan grupları şu şekilde tanımlamaktadır: yoksul, sağlık ve çevresel koşullar açısından risk altında bulunan, şiddete maruz kalan, engelli, göçmen, mülteci, ya da kentte yaşayan diğer insanlara göre dezavantajlı pozisyonda bulunan birey ya da gruplar ve özellikle dikkate alınması gereken kadınlar, çocuklar ve yaşlılar. Avrupa Kentte İnsan Haklarını Koruma Şartı kırılgan grupların ve bireylerin korunması amacıyla çeşitli sosyal politikalar üretilmesini; az gelirli bireylerin finansal destek, yaşlı ve çocuklara çeşitli hizmetlerin sağlanmasını; evsizlerin ve şiddet altındaki kadınların korunması için önlemler alınmasını ve küçük yaş-

ta çocukların çalıştırılmasının engellenmesini öngörmektedir. Aynı şart, göçebelerin kentte insan onuruna uygun koşullar altında yaşamaları gerektiğini de öne sürmektedir.

Dünya Kent Hakkı Şartı ve Avrupa Kentte Kadınlar Şartı, kent yönetimlerini özellikle kadınlara yönelik ayrımcılığın önlenmesinden sorumlu tutmaktadır. Montreal Haklar ve Sorumluluklar Şartı da, kent yönetimlerinin yoksulluğa ve ayrımcılığa karşı sürekli mücadele etmeleri gerektiğinin altını çizmektedir.

Barınma Hakkı

Avrupa Kentte İnsan Haklarını Koruma Şartı'na göre, "bütün bireylerin uygun, güvenli ve sağlıklı bir eve sahip olma hakkı vardır". Avrupa Kent Hakları Deklarasyonu konutların mahremiyet ve asayişinin de sağlanması gerektiğini; Dünya Kent Hakkı Şartı konutların ulaşılabilir ve uygun noktalarda yer almaları ve içinde yaşayanların kültürel karakteristiklerine uyarlanabilir olmaları gerektiğini vurgulamaktadır.

Dünya Kent Hakkı Şartı barınma hakkının aileler, mülkiyet hakkı olmayan kiracılar ve evsizler ile göçebeler, yolcular ve Çingeneler gibi yaşama koşulları farklı olan gruplar da dahil olmak üzere kentte yaşayan tüm birey ve grupları kapsadığını ileri sürmektedir. Bu şarta göre, yoksul ailelerin konut edinmeleri için finansal destek programlarının geliştirilmesi; çocukların ve yaşlıların barınma ihtiyaçlarının karşılanması için önlemler alınması; istikrarsız ve yasa dışı konut alanlarının iyileştirilmesi ve mülkiyet sahipliğinin kontrol edilmesine yönelik olarak konut ve arazi almak için destek ve kredi programları geliştirilmesi yerel yönetimlerin sorumluluğundadır. Ayrıca, belediyelerin daimi çözüm bulunana kadar evsizlerin hosteller, sığınaklar ve pansiyonlarda geçici olarak barınmalarını sağlamaktan sorumlu oldukları belirtilmektedir.

Montreal Haklar ve Sorumluluklar Şartı kent yönetiminin az gelirli ve kırılgan birey ve ailelerin özel ihtiyaçlarını göz önünde bulundurmak ve onların yaşama ve ödeme koşulları uygun olan konutlara erişimlerini sağlamakla yükümlü olduklarının altını çizmektedir.

Kırılgan grupların barınma haklarıyla ilgili olarak da, engelliler, kadınlar ve kiracıların ihtiyaçlarına yönelik önlemler yer almaktadır. Avrupa Kentte İnsan Haklarını Koruma Şartı konut mekânlarının engellilerin ihtiyaçları doğrultusunda adapte edilmesi gerekliliğinden bahsetmektedir. Avrupa Kentte Kadınlar Şartı kadınların barınma ve konut haklarına vurgu yapmak-

tadır. Ayrıca Dünya Kent Hakkı Şartı şiddet mağduru kadınlara sığınak ve konut sağlanması gerektiğini açıklamaktadır. Yine aynı şarta göre, kent yönetimleri hane halklarını keyfi tahliyelerden ve kiracıları yüksek faizlerden korumak için konut kiralarnı Birleşmiş Milletler Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi'nin 7 no'lu Genel Yorumu'na uygun olarak düzenlemekle sorumludurlar. Buna ek olarak, tüm kentlilerin, içinde yaşadıkları evden tahliye edilmelerini, evlerinin zorla ya da keyfi olarak boşaltılmasını ya da kamulaştırılmasını engelleyecek yasal araçlardan faydalanma hakları vardır.

Sağlık Hakkı

Avrupa Kentte İnsan Haklarını Koruma Şartı'nda belirtildiği üzere, yerel yönetimler kentte yaşayan tüm bireylerin tıbbi ve koruyucu sağlık hizmetlerinden yararlanmalarını desteklemelidir. Aynı şarta göre kentler, ekonomi, kültür ve sosyal kent planlama alanlarında halkın da katılımıyla kent sakinlerinin sağlığını geliştirecek eylemlerde bulunmalıdır.

Avrupa Kent Hakları Deklarasyonu kentte fiziksel sağlık koşullarını olduğu kadar, psikolojik sağlığı da destekleyen bir çevrenin ve imkân çeşitliğinin bulunması gerektiğinden bahseder.

Dünya Kent Hakkı Şartı'na göre kentler, hastalıkların önlenmesi ve tıbbi müdahale için kamusal hizmetlere tüm kent sakinlerinin ulaşımını sağlamak amacıyla ulusal hükümetlerle işbirliği içinde olmalıdırlar. Bu durum kırılğan grupların sağlık hizmetlerine ulaşmalarının sağlanması konusunda da geçerlidir. Aynı maddede, Dünya Sağlık Örgütü'nün Temel Tıbbi Tedavi Eylem Planı kapsamındaki düzenlemeler çerçevesinde temel tıbbi tedavi sağlanması ve toplum sağlığını tehdit eden bulaşıcı hastalıklara karşı bağışıklık kazandırma konularında da kentler ve ulusal hükümetlerin işbirliğini öngörmektedir.

Eğitim Hakkı

Avrupa Kentte İnsan Haklarını Koruma Şartı'na göre, "bütün kent sakinlerinin eğitim hakkı vardır". Yerel yönetimler okul yaşındaki tüm çocuklar için temel eğitim ve erişilebilir yetişkin eğitimi sağlamakla sorumludurlar. Yerel yönetimler eğitim aracılığıyla özellikle cinsiyet ayrımcılığı, ırkçılık, yabancı düşmanlığı ve ayrımcılık konularında kamu bilinci oluşturmalıdırlar. Dünya Kent Hakkı Şartı, eğitimin çevreye saygı, katılım ve barış kültürünün gelişmesi ilkelerine odaklı olması gerekliliğinin altını çizmektedir.

Avrupa Kentte İnsan Haklarını Koruma Şartı'na göre yerel yönetimler, din, kültürel ve politik konularda seçme özgürlüğüne dayanarak çocuklar ve

genç insanların eğitimlerini demokrasi ve tolerans ilkelerine dayandırmak için gerekli önlemleri almalıdırlar.

Dünya Kent Hakkı Şartı, ayrıca kırılgan gruplar için olağanüstü eğitim politikalarının belediyeler tarafından geliştirilmesi gerekliliğinden söz etmektedir. Aynı madde, kentlerin çok kültürlü ve sosyal uyum içinde eğitim ve kültür mekânları ve okullar sağlama sorumluluğunu açıklamaktadır.

İnsan hakları bilincinin eğitim aracılığıyla yaygınlaşması için, Dünya Kent Hakkı Şartı, insan hakları eğitiminin bütün kent hakkı alanında çalışanlara yönelik sağlanmasından ve kent hakları ilkelerinin okullarda, üniversitelerde ve popüler medyada öğretilmesine destek verilmesi gerekliliğinden; Avrupa Kentte Kadınlar Şartı ise cinsiyet ayrımcılığı konularının üniversite ve liselerde öğretilmesi gerekliliğinden bahsetmektedirler.

Çalışma Hakkı

Avrupa Kentte İnsan Haklarını Koruma Şartı'na göre, kent sakinleri tatmin edici bir yaşam kalitesini sağlayacak nitelikte, yeterli kazanç sağlayan işlerde çalışma hakkına sahiptirler. Bunun için, yerel yönetimler iş piyasasındaki arz ve talepleri dengelemek, işgücünün becerilerini geliştirmek ve daha ileri düzeyde eğitim almalarını sağlamak için adımlar atmalıdırlar. Ayrıca, yerel yönetimler, işyerinde herkese karşı eşitliği sağlamak; milliyet, cinsiyet, cinsel yönelim, yaş ya da engellilik durumuna göre maaşlarda, çalışma koşullarında, katılımda veya terfi almakta ayrımcılığı, ya da haksız yere işten çıkarılmayı engelleyecek önlemleri kamu kuruluşları ve şirketlerle işbirliği yaparak sağlamalıdırlar. Buna ek olarak, eşit olanaklar sağlamak amacıyla, engelliler ve kadınlar için gerekli teknik donanımlar ve ekipmanların temin edilmesinden sorumludurlar.

Dünya Kent Hakkı Şartı, kadınlar ve kırılgan gruplar tarafından işyeri olarak kullanılan konutların iyileştirilmesi; az gelirli ve işsizler tarafından gerçekleştirilen enformel ekonomik aktivitelerin kent ekonomisine entegrasyonunun sağlanması ve bu süreç içinde bu alanda çalışanlar için uygun çalışma alanları ve politikalar geliştirilmesi ve çocuk işçiliğinin engellenmesi konularında belediyelerin de sorumlu olduğunun altını çizmektedir.

Güvenlik Hakkı

Montreal Haklar ve Sorumluluklar Şartı'na göre, tüm kentlilerin güvenlik hakkı vardır ve bu hakkın sürdürülebilirliğini sağlamak için kent yönetimiyle işbirliği yapabilirler. Aynı şartta, kentsel alanın güvenli bir şekilde geliştiril-

mesi; kadınların güvenliğinin sağlanmasına yönelik önlemler alınması; kamusal alanların güvenli kullanımının sağlanması; güvenlik konusunda kentlilik bilinci sağlanması ve bu konuda kentliler ve kamu görevlileri arasında işbirliği oluşturulması ve insanların ve mülkiyetin korunması konusunda kentlerin özel çaba sarf etmeleri gerektiğinden bahsedilmektedir.

Dünya Kent Hakkı Şartı'na göre, kentlerde planlama kent güvenliği göz önüne alınarak yapılmalı; kent yönetimleri kendilerini kamusal güvenlik, barış içinde var olma, kolektif gelişme ve dayanışmaya adanmışlardır. Bu bağlamda, kent içinde çeşitliliğe saygı duyulması ve tüm kentlilerin kültürel kimliklerinin korunması sağlanmalıdır. Aynı maddede, güvenlik güçlerinin en önemli görevlerinin kentlilerin haklarını korumak ve bu haklara saygı duymak olduğu belirtilmektedir. Kent yönetimleri, emirleri altındaki güvenlik güçlerinin, bu gücü yasal sınırlar ve demokratik kontrol çerçevesinde kullanmalarını, bununla birlikte kentlilerin de güvenlik güçlerini denetleme ve değerlendirme olanağına sahip olmalarını garantilemek zorundadırlar.

Avrupa Kentte Kadınlar Şartı'na göre kentler, şiddet ve saldırganlık konularında başlıca hedef olan kadınların görüşlerini dikkate alarak gece ve gündüz güvenliğini sağlamak ve buna uygun kent planları geliştirmek durumundadırlar. Özellikle sosyal ve kültürel olarak dışlanan kadınlar daha fazla risk altındadırlar ve kadınların hareket kabiliyetlerini artıran önlemlerle korunmaları gerekmektedir.

Katılım ve Demokratik Temsil Hakkı

Dünya Kent Hakkı Şartı'na göre, tüm kentlilerin yerel kamu ve halk idarelerinin şeffaflık, etkinlik ve özerkliklerinin artırılması için kentlerin kontrol, planlama ve yönetişimine doğrudan ya da temsil aracılığıyla katılım hakları vardır. Brezilya Kent Yasası kentin demokratik yönetiminin sağlanması için, kent konseyleri oluşturulması, kamuoyu yoklamaları yapılması ve önerilen kanun, plan, program ve kentsel gelişim projeleri için referandum yapılması gerekliliğinden bahsetmektedir.

Avrupa Kentte İnsan Haklarını Koruma Şartı'na göre, bütün kentliler özgür ve demokratik seçimlerle temsilcilerini seçerek yerel politik hayata katılma hakkına sahiptirler. Aynı madde, iki yıldan fazla süredir kentte ikamet eden tüm insanlara (ülke vatandaşı olmayanlar da dahil olmak üzere) seçme hakkı verilmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

Avrupa Kentte İnsan Haklarını Koruma Şartı'na göre, kentler açık oturumlar ve enformel toplanmalar için kamusal alanlar sunmalıdırlar ve

herkesin bu alanlara erişimi sağlanmalıdır. Dünya Kent Hakkı Şartı'na göre ise, kente ve kentlilere ait olan bütün kamusal ve özel alanlar öncelikli olarak sosyal, kültürel ve çevresel çıkarlar için kullanılmalıdır ve bütün kentlilerin demokratik parametreler, sosyal adalet, sürdürülebilir çevre koşulları temelde kent alanı kullanımında katılım hakları vardır.

Bunlara ek olarak, Avrupa Kentte İnsan Haklarını Koruma Şartı'na göre, bütçe tasarımı kentlilerin katılımına yönelik bir sistemin geliştirilmesi yerel yönetimlerin sorumluluğundadır.

Dünya Kent Hakkı Şartı'na göre, kadınların ve azınlıkların yerel seçim süreçlerine dahil edilmeleri, kendileri ile ilgili politikaların tanımlanması süreçlerinde temsil edilmeleri gereklidir ve politik katılımlarının sağlanması için kotalar konulmalıdır. Avrupa Kentte İnsan Haklarını Koruma Şartı, yerel yönetimleri kırılgan grupların kent hayatına katılımını sağlamaya yönelik aktif politikalar geliştirmekten sorumlu tutmaktadır. Montreal Haklar ve Sorumluluklar Şartı, danışmanlık ve karar verme organlarında kadınların, farklı etnik grupların, azınlıkların ve genç insanların temsil edilmelerinin gerekliliğini açıklamaktadır.

Uyumlu Gelişme Hakkı

Avrupa Kentte İnsan Haklarını Koruma Şartı kentlilerin politik, sosyal ve ekolojik gelişmelerine olanak tanıyan koşullara sahip olma haklarından bahsetmektedir.

Avrupa Kentte İnsan Haklarını Koruma Şartı'na göre, kentlilerin konut alanları, kamu hizmetleri ve yeşil alanlar arasında uyumlu bir ilişki gerçekleştiren düzenli bir kent planlamasına sahip olma hakları vardır. Montreal Haklar ve Sorumluluklar Şartı kentlilerin gelişiminin, toplumu koruyan ve geliştiren bir fiziksel, kültürel ve sosyal çevrede olması gerektiğinden bahsetmektedir. Aynı şarta göre, kültürel, sosyal ve ekonomik gelişme ile çevre ve mimari mirasın korunması arasında bir uzlaşmanın sağlanması gerekmektedir.

Çevre Hakkı

Montreal Haklar ve Sorumluluklar Şartı'nda, çevre koruma ve sürdürülebilir gelişmenin ekonomik, kültürel ve sosyal gelişme üzerinde olumlu etkiye sahip olduğundan ve bugünün ve gelecek nesillerin refahına katkı sağlayacağından bahsedilmektedir. Avrupa Kent Hakları Deklarasyonu'na göre, yerel yönetimler yerel kaynakları, rasyonel, dikkatli, etkili, eşit ve tüm kentlilerin faydalanacağı şekilde yönetmek ve idare etmekten sorumludurlar.

Avrupa Kentte İnsan Haklarını Koruma Şartı, kentlilerin sağlıklı bir çevreye sahip olma hakkından bahsederek bu amaçla yerel yönetimleri kirli-liği engelleyici önlemler geliştirmekten sorumlu tutar. Bu madde, enerji tasarrufu, atık yönetimi ve yeşil alanların geliştirilmesi konularında önlemler alınması gerekliliğinin altını çizer ve kent sakinlerinin kentin kırsal çevresinin önemini anlamak ve onu korumak konusunda bilinçlendirilmeleri ile ilgili olarak yerel yönetimleri gerekli eylemleri gerçekleştirmeye davet eder. Yerel yönetimler, bu peyzajı etkileyecek değişikliklerle ilgili kentlilere danışılmasını garantileyecek önlemler almalıdır ve çevre korumayla ilgili özellikle çocuklara yönelik eğitim stratejileri geliştirmelidirler.

Alt Yapı ve Kamusal Hizmetler Hakkı

Avrupa Kentte İnsan Haklarını Koruma Şartı'na göre, yerel yönetimler kamusal hizmetlerin geliştirilmesi ve niteliğinden sorumludurlar. Aynı şartta, kentlilerin ücretsiz ve kolay erişilebilir genel kamusal servislerden faydalanma hakkı olduğundan bahsedilmektedir. Şartın bir diğer maddesine göre, yerel yönetimler kamu hizmetlerinin etkili olmasını ve kullanıcı ihtiyaçlarına uygunluğunu garanti etmelidirler. Bu konuda ayrımcılık yapılmaması için de her türlü önlemi almalıdırlar.

Dünya Kent Hakkı Şartı'na göre, kentler kamusal hizmetlerin düşük gelirli aileler ve işsizler tarafından karşılanabilecek fiyatlarla sunulmasını sağlamalıdırlar. Montreal Haklar ve Sorumluluklar Şartı'na göre, kamusal hizmetler iyi kalitede, saygılı ve ayırım yapılmaksızın sağlanmalı; eşitlikçi bir şekilde dağıtılmalı ve kamu mülkünün temizliği sağlanmalıdır. Kent organizasyonunda, özellikle belediye yapılarına ve servislerine kolay ulaşım sağlanmalı, kamusal hizmetlerin sunumunda ve kamusal alanların kullanımında kent halkının çeşitli ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde esnekliğe olanak tanınmalıdır.

Montreal Haklar ve Sorumluluklar Şartı'na göre, kentlilere yeterli miktarda kaliteli içme suyu sağlanmalı ve hiçbir kentli ekonomik nedenlerden dolayı içme suyu kaynaklarından mahrum bırakılmamalıdır. Dünya Kent Hakkı Şartı'na göre de, kentler bütün kentlilerin içme suyu kaynaklarına, elektriğe, aydınlatma ve ısıtmaya, hastanelere, okullara, çöp toplama servislerine, sağlık imkânlarına ve iletişime erişim haklarını her ülkenin yasal çerçevesi dahilinde sağlamalıdırlar. Bunlara ek olarak, Montreal Haklar ve Sorumluluklar Şartı, yeşil alanlar ve kentin kıyı şeritlerine de halkın erişim hakkının desteklenmesini belediye sorumluluğunda tutmaktadır.

Dünya Kent Hakkı Şartı, kamu hizmetlerinin halka en yakın idari düzeyde temin edilmesi ve uygulanması gerekliliğinden ve kentlilerin bunların yönetimi ve kontrolü üzerinde katılımları olması gerektiğinden bahsetmektedir. Kamu hizmetlerinde kamu mülkünün yasal statüsü tanınmalı ve özelleştirmeye karşı korunmalıdır. Kentler, kamusal ya da özel kuruluşlar tarafından verilen kentsel servislerin niteliği ve fiyatları ile ilgili olarak sosyal kontrol sistemleri oluşturmalıdırlar.

Ulaşım Hakkı

Avrupa Kentte İnsan Haklarını Koruma Şartı'na göre, kentte istenen sakinlik düzeyine uygun bir toplu taşıma sistemi, tüm kentlilerin hakkıdır. Bunun için kent içi ve kentler arası toplu taşıma sistemi herkes için erişilebilir bir biçimde geliştirilmelidir. Motorlu araç trafiği düzgün bir şekilde akmalı ve çevre ile uyum içinde olmalıdır. Montreal Haklar ve Sorumluluklar Şartı'na göre, otomobil kullanımını azaltacak kentsel toplu taşıma ve ulaşım sistemleri desteklenmelidir. Bu şarta göre insanları, kendi evlerine ulaşımını sağlayan yaya yollarına ya da kentin kaldırım ve yaya yolu ağına erişimlerinden mahrum bırakan engellerin ve bozuklukların ortadan kaldırılması gerekmektedir.

Avrupa Kent Hakları Deklarasyonu'na göre, tüm yol kullanıcılarına –toplula taşıma, özel araç, yaya ve bisiklet– kesintisiz hareket kabiliyeti ve seyahat özgürlüğü tanınması ve bunlar arasında uyumlu dengelerin kurulması gerekir. Dünya Kent Hakkı Şartı, yer değiştirme, hareket ve trafik akışını kolaylaştırmak için yapısal engelleri kaldırmak ve gerekli donanımı sağlamayı belediye görevlerinden sayar. Aynı madde, engellilerin daha rahat hareketi için kamu binaları, çalışma alanları ve tahliye alanlarının uyarlanması gerektiğini açıklar. Avrupa Kentte Kadınlar Şartı'na göre, tüm kadınlar özellikle olanakları kısıtlı olan ve izole edilmiş kadınlar, kentin ekonomik, sosyal ve kültürel hayatından tam olarak istifade edebilmek ve özgürce hareket edebilmek için toplu taşımaya kolay erişime sahip olmalıdırlar.

Dünya Kent Hakkı Şartı'na göre, kentler kentliler için uygun ve ödenebilir toplu taşıma sistemleriyle kent içi hareket haklarını sağlamalıdırlar. Kentler, uygun bir kent içi ve kentler arası trafik planı ve çeşitli çevresel ve sosyal ihtiyaçları (cinsiyet, yaş ve engellilik gibi) göz önünde bulunduran ve herkes için erişilebilir toplu taşıma sistemleri oluşturmalıdırlar. Bu sistemler, çevreyi kirletmeyen araçların kullanımını desteklemeli ve kentin bazı bölgelerini günün belli saatlerinde sadece yaya kullanımına bırakmalıdırlar.

Kültür Hakkı

Avrupa Kentte İnsan Haklarını Koruma Şartı'na göre, tüm kentlilerin bütün ifade biçimleri, formları ve tezahürleri ile kültür hakları vardır. Yerel yönetimler, kültür dernekleri ve özel sektör işbirliği ile kent içinde çeşitliliğe saygı duyarak kentsel kültürel hayatın gelişmesine katkıda bulunmalıdırlar. Kültürel ve sosyal aktiviteler için çeşitli kamusal alanlar kentlilerin kullanımına sunulmalıdır. Avrupa Kent Hakları Deklarasyonu kentlilerin farklı kültürel ve yaratıcı aktivitelere erişim ve katılım hakkından bahsetmektedir. Avrupa Kentte İnsan Haklarını Koruma Şartı'na göre, ayrıca kentler insanlar ve kültürler arasında karşılıklı farkındalık oluşturmali, çeşitli inanç grupları arasında karşılıklı toleransı desteklemeli, kentlilerin düşünce özgürlüğü ve bireysel ve kolektif din özgürlüğünü garanti altına almalıdır. Ayrıca kentler ayırım yapmadan tüm kentlilerin kamusal alanlarına, eğitim kurumlarına, okullara ve kültür merkezlerine erişimlerini sağlayarak sosyal bütünleşme ve çok kültürlülüğe destek olmalıdırlar.

Azınlık dil gruplarından gelen çocukların ana dillerinde eğitim almalarının sağlanması ve insanların kişisel tarihlerinin ve ölmüş olanların anılarının korunması da bu şartın üçüncü maddesinde belediye sorumluluğu altında görülmektedir.

Dünya Kent Hakkı Şartı'na göre, kent yönetimleri kentlilerin kentsel gelişme ile kültürel, tarihi, mimari ve sanatsal miras ve çevre koruma arasında denge kuran ayrışmayı ve dışlanmayı önleyen bir kentsel-çevresel plan oluşturulmasına katılımlarını sağlamalıdırlar. Avrupa Kentte İnsan Haklarını Koruma Şartı'na göre, kent yönetimleri, mevcut binaların restorasyonu ve yeniden kullanımı ile doğal, tarihi, mimari, kültürel ve sanatsal mirasın korunmasına yönelik çalışmalıdırlar. Avrupa Kent Hakları Deklarasyonu, iyi nitelikli mimari ve fiziksel çevre, iyi kalitede çağdaş mimari ve tarihi yapıların özenli ve hassas restorasyonunun sağlanmasının gerekliliğini açıklar. Montreal Haklar ve Sorumluluklar Şartı'na göre, kentin kültürel ve doğal mirasını korumak, sunmak ve bu mirasla ilgili bilgiyi tüm kentlilere yaymak; kentin kültür ve sanat merkezlerine ekonomik ve coğrafi ulaşımı ve bu alanların etkin kullanımını sağlamak; yaratıcı girişimleri desteklemek; kültürel pratiklerin çeşitliliğini ve gelişimini sağlamak ve halk kütüphanelerinin gelişmesi ve desteklenmesini sağlamak yerel yönetimlerin öncelikli görevleri arasındadır.

Dinlence ve Spor Hakkı

Montreal Haklar ve Sorumluluklar Şartı, rekreasyon, fiziksel aktivite ve sporun kişisel gelişmeye ve kültürel ve sosyal bütünleşmeye katkı sağlayan nitelikli hayatın önemli parçaları olduğunu vurgulamaktadır. Buna göre, kent sakinlerinin rekreasyon, fiziksel aktivite ve spor hakkını sağlamak amacıyla, bu ihtiyaçlara uygun servisler sağlanmalı, yüksek kaliteli park alanları yapılmalı ve herkesin bu olanaklara erişimi sağlanmalıdır.

Avrupa Kentte İnsan Haklarını Koruma Şartı, çocukların çocukluk dönemlerinden keyif alabilmeleri için nitelikli serbest zaman alanlarının yapılmasını yerel yönetimlerin sorumluluğu olarak görmektedir.

Bilgi Edinme Hakkı

Avrupa Kentte İnsan Haklarını Koruma Şartı'na göre, tüm kentlilerin, sosyal, ekonomik, kültürel ve yerel idare alanlarında bilgi edinme hakları vardır ve bu hak ancak bireyin özel hayatı ya da çocuk ve gençlerin korunması konuları ile sınırlıdır. Bu bağlamda yerel yönetimler, kentlilere ücretsiz ve kolay erişilebilir bilgi sağlamakla yükümlüdür ve bunun gerçekleştirilmesi için, iletişim teknolojileri ile ilgili becerilerin öğrenilmesi, düzenli olarak güncellenmesi ve bunlara erişimin kolaylaştırılması gerekmektedir.

Aynı şart, yerel yönetimlerin kendi aktivitelerini değerlendirmek ve bu değerlendirme sonuçlarını duyurmaktan sorumlu olduklarını belirtmektedir. İdari süreçler açık olmalı, kentliler politik ve idari hak ve sorumluluklarından düzenli olarak yayınlanan belediye mevzuatı aracılığıyla haberdar edilmelidirler.

Montreal Haklar ve Sorumluluklar Şartı, yerel yönetimde şeffaflığın kentlilerin demokratik haklarını güçlendireceğinin altını çizmektedir. Bu amaçla, halkın yönetim süreçlerine katılımı sağlanmalı, kentliler kullanışlı ve net olarak formüle edilmiş bilgiyle donatılmalı ve belediye işleri ile ilgili dokümanlara ulaşım kolaylaştırılmalıdır.

Dünya Kent Hakkı Şartı'na göre, yönetimde şeffaflığın sağlanması için kamu görevlilerinin sorumlulukları kentlilerin denetimine açık olacak biçimde organize edilmelidir. Demokratik yönetim zincirini tamamlamak amacıyla, yerel yönetimler hükümetin daha üst düzey organlarının denetimine de tabi olmalıdırlar. Bütün bunlara ek olarak, kentler yolsuzlukla savaşmak için, halkın katılımını özendiren ve hukukun egemenliği, kamu işlerinin düzgün yürütülmesi, şeffaflık ve hesap verme zorunluluğu ilkelerini yansıtan, eşgüdümlü ve etkin politikalar yürütmelidir.

KENTSEL DÖNÜŞÜM VE KENTTE İNSAN HAKLARI

Kentsel dönüşüm, özellikle büyük şehirlerdeki yerel yönetimlerin uygulamak istedikleri kentsel müdahaleleri meşrulaştırmak için sıkça kullandıkları bir tanım haline gelmiş durumda. Farklı ölçek ve içerikte olabilen bu projeler, kentte bozulan ve çöküntüye uğrayan alanları iyileştirmek, kültürel mirası korumak, yeni iş alanları oluşturmak ve ekonomiyi geliştirmek, turistik çekim alanları oluşturmak, deprem riski altındaki bölgelerde yeni ve sağlam yapılar inşa etmek hedefleri ile meşru hale getirilmektedirler. Bu projelerin ortak yönleri ise, katılım söylemlerine karşın gerçekleştikleri bölgedeki halkın fikirlerini almama, rant öncelikli olma, kamulaştırma yoluyla kent arazilerine el koyma, zorla evden çıkarma, sadece fiziksel müdahale ile sınırlı kalma, kentin ve kentlinin gerçek ihtiyaçları doğrultusunda değil de kent yönetimleri ve sermayedarların kent algıları ve tahayyülleri doğrultusunda oluşturulma ve kent mekânını tümüyle bir metaya dönüştürme olarak sıralanabilir.

Dönüşüm projeleri, çoğunlukla çöküntü olarak tanımlanan ve daha çok yoksul ve kırılgan grupların yaşadıkları bölgeleri hedef almaktadır. Bu bölgeler öncelikle fiziksel anlamda ulaşım, sağlıklı çevre, uygun dinlenme ve spor alanları, altyapı ve kamusal hizmetler, uygun konutlar açısından yoksunluk içinde bulunan bölgelerdir. Ayrıca, bu bölgelerde yaşayan insanlar eğitim (özellikle kadınların ve kız çocuklarının eğitimi), sosyal güvence, kent yönetimine katılım ve kentin sunduğu olanaklara erişim bakımından kent yaşıntısından dışlanmaktadır. Bu yoksunluk ve dışlanmışlık, eşitsizliği doğurmakta, bu bölgelerde yaşayan insanların ayrımcılığa maruz kalmalarına neden olmaktadır. Bu bölgelerde uygulanan dönüşüm projeleri dışlanmışlığı daha da derinleştirmektedir. Örneğin, projelerin tepeden inme karakterleri, karar verme sürecinde projelerin muhatabı olanların katılımlarının sağlanmaması, kamulaştırma yoluyla mülksüzleştirme ve zorla evden çıkarma ve birçok örnekte görüldüğü üzere dönüşüm projelerinin uygulama aşamasında güvenlik kuvvetlerinin halka uyguladığı baskı ve şiddet, barınma başta olmak üzere, bilgi edinme, katılım ve demokratik temsil, sağlık, eğitim, çalışma ve güvenlik haklarının ihlal edilmesine yol açmaktadır. Böylelikle kentsel dönüşüm projeleri vasıtasıyla ortaya çıkan dışlanmışlık ve hak ihlalleri kent mekânını gittikçe daha fazla artan bir şekilde “haklara erişimi olanlar” ve “olmayanlar” olarak ayırtmaktadır.

Bu bağlamda, kentte insan hakları şartları, kent mekânında talep edilen hakları ortaya koymakla birlikte kentsel dönüşüm projelerinden kaynak-

lanabilecek olası hak ihlallerini de sıralamaktadırlar. Bu şartlar, herkesin bu haklara erişiminin sağlandığı, ayrımcılığın olmadığı ve kent yönetimi ile ilgili politikaların üretilmesinde ve kent mekânının kullanımında “belli seslerin diğerlerini bastırmadığı demokratik bir kent ortamı”nın oluşturulması için (Koenig, 2006) hak temelli kentsel politikaların üretilmesi yönünde önemli bir altyapı teşkil etmektedirler. Ayrıca bu şartlar, kırılgan grupların –yoksullar, evsizler, şiddet mağdurları, azınlıklar, yerlerinden edilmişler, göçmenler, göçebeler, kaçak işçiler, engelliler gibi diğer insanlara göre daha dezavantajlı konumda bulunanlar ve bunlar arasında da kadınlar, çocuklar, yaşlılar– bu haklara erişim konusunda güçlendirilmeleri gerekliliğinin özellikle altını çizmektedirler.

Herkese ve özellikle kırılgan grupların bu haklara erişimlerinin desteklenmesi için olumlu eylem tedbirlerine (*affirmative action*) ihtiyaç vardır ve bu da bağlayıcılığı olan yasal düzenlemelerle mümkün olabilir. Yasal bağlayıcılığı olan ve kentte insan haklarını tanımlayan bir şartın oluşturulması kent mekânında hak ihlallerinin engellenmesi için önemli bir adım teşkil etmektedir. Böyle bir şartın oluşturulması, kent mekânında her türlü ayrımcılığa maruz kalan ve haklarından mahrum bırakılan birey ve grupların ortak bir platformda bir araya gelmelerini ve kendi taleplerini dile getirmelerini mümkün kılacaktır (Marcuse, 2010). Bu tekil taleplerin her birinin böyle ortak bir platformda dile getirilmesi ve sağlanması, insan hakları ihlallerinin olmadığı bir kente doğru atılan birer adım olacaktır.

KAYNAKÇA

- Behrman, J. N. ve Rondinelli, D. A., “The Cultural Imperatives of Globalization: Urban Economic Growth in the 21st Century”, *Economic Development Quarterly* 6.2, 1992, s. 115-126.
- Bilsel, C., “Kentsel Dönüşüm, Çözülen Kentler ve Parçalanmış Kamusal Alan”, *Mimarlık*, s. 327, 2006.
- European Charter for Women in the City. City and Shelter web sitesinden erişim tarihi 20.12.2010. Erişim adresi: <http://www.cityshelter.org/03.charte/chartes/charte-en.doc>.
- Evans, G., “Hard-Branding the Cultural City: From Prado to Prada”, *International Journal of Urban and Regional Research*, 27.2, 2003, s. 417-440.
- Fainstein, S., “The Changing World Economy and Urban Restructuring”, *Leadership and Urban Regeneration, Cities in North America and Europe*. der. D. Judd, M. Parkinson, Sage Publications, Newbury Park, Londra, Yeni Delhi, 1990, s. 31-50.
- García, B., “Urban Regeneration, Arts Programming and Major Events Glasgow 1990, Sydney 2000 and Barcelona 2004”, *International Journal of Cultural Policy*, 10:1, 2004 s. 103-118.

- Goodwin, M., "The City as Commodity: The Contested Spaces of Urban Development", *Selling Places: The City as Cultural Capital Past and Present*, der. G. Kearns, C. Philo, Pergamon Press, Oxford, 1993, s. 145-162.
- Harvey, D., "From Managerialism to Entrepreneurialism: The Transformation in Urban Governance in Late Capitalism", *Geografiska Annaler, Series B, Human Geography*, 71.1, 1989, s. 3-17.
- Koenig, E.B., "The Right to the City: Mobilizing Under the Emerging Paradigm of Urban Inhabitancy", Paper presented at a Conference on Researching Contemporary Cities Post Graduate E-Conference, Sonbahar 2006.
- Kofman, E. ve Lebas, E. *Writings on Cities*, Blackwell, Oxford, 2000.
- Marcuse, P., "Rights in Cities and the Right to the City", *Cities for All*, der. A. Sugranyes, C. Mathivet, Habitat International Coalition, Chile, 2010, s. 87-98.
- Paddison, R., "City Marketing, Image Reconstruction and Urban Regeneration", *Urban Studies*, 30.2, 1993, s. 339-350.
- Sakızlıoğlu, B., "Bir Semti Geleceğe Taşımak ya da Sulukule'de Neler Oluyor?", *İstanbul*, 57, 2006, s. 40-43.
- The European Declaration of Urban Rights. Sustainable Cities and Towns web sitesinden erişim tarihi: 20.12.2010. Erişim adresi: http://sustainable-cities.eu/upload/pdf_files/URBAN_CHARTER_EN.pdf.
- The Statute of the City. Instituto Pólis web sitesinden erişim tarihi: 20.12.2010. Erişim adresi: http://www.polis.org.br/obras/arquivo_163.pdf.
- UNESCO, UN-HABITAT, ISSC., "World Charter on the Right to the City", *Discussion Paper Urban Policies and the Right to the City Public Debate*, UNESCO, Paris, 2005, s. 9-16.
- UNESCO, UN-HABITAT, ISSC (a), "European Charter for the Safeguarding Human Rights in the City", *International Public Debates Urban Policies and the Right to the City*, UNESCO, Paris, 2006, s. 174-186.
- UNESCO, UN-HABITAT, ISSC (b), "Montreal Charter of Rights and Responsibilities", *International Public Debates Urban Policies and the Right to the City*, UNESCO, Paris, 2006, s. 187-198.
- Van Kempen, R. ve Marcuse, P., "A New Spatial Order in Cities", *American Behavioral Scientist*, 41.3, 1997, s. 285-298.